

NyS

Titel: Den danske rigssprogsnorm

Forfatter: Erik Hansen

Kilde: *NyS – Nydanske Studier & Almen kommunikationsteori* 12.
Sprognormer i Norden, 1979, s. 65-82

Udgivet af: Akademisk Forlag, Universitetsforlaget i København

URL: www.nys.dk

© NyS og artiklens forfatter

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Erik Hansen

DEN DANSKE RIGSSPROGSNORM

Det virker på mange måder som om sprogforskerne - i al fald i Danmark - næsten systematisk svigter den opgave som det læge publikum mener må være deres vigtigste, nemlig at give klar besked om hvad der er rigtigt og hvad der er forkert sprog.

Dette er en ret ny holdning hos lingvisterne, vel højst omkring 150 år gammel, idet den som forudsætning har romantikkens og naturalismens sprogvidenskab, der som sit egentlige emne så det oprindelige, naturlige sprog (bl.a. dialekterne) som udvikler sig uafhængigt af de lærdes reguleringer. Lingvisterne frasagde sig retten til og muligheden for at vurdere sprog inden for deres videnskabs rammer. Det der tidligere kaldtes det gode eller det dannede sprog, erkendtes nu som hvad man i vore dage ville kalde en sociolekt og måtte fra et lingvistisk synspunkt betragtes som en tilfældig variant blandt andre varianter, eller - fra et evolutionistisk synspunkt som hos Otto Jespersen - som et kunstigt og fossilt produkt der ikke har fortjent at blive holdt i live. Denne holdning til det gode og dannede sprog overtager sociolingvistikken, som erkender og beskriver normens konkrete sociale forudsætninger og implikationer, og ganske naturligt mere føler sig forpligtet til at mistænkeliggøre end til at forklare og forsvare normen.

De praktiserende pædagoger i skolen tvinges til at tage stilling til det sproglige normproblem, og mange forvalter trofast og effektivt normen i deres undervisning, men på en ret ureflekteret måde og altså uden støtte fra faglingvistikken. En del især yngre pædagoger slutter sig begejstret til lingvistikkens opfattelse og reducerer kraftigt kravet om normbeherskelse hos sig selv og deres elever. Et af argumenterne er at der er langt vigtigere områder af sprogudøvelsen end de petitesser normeringsbestrebelse drejer sig om (stavning, tegnsætning, bøjning osv.); tekstens opbygning og sammenhæng i større enheder, endholdet og "budskabet" er hovedsagen.

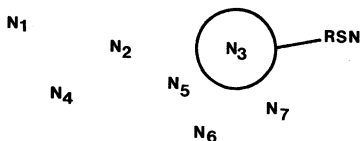
Lingvisternes ligegyldighed over for normen og deres mistænkeliggørelse af den synes at forudsætte en tiltro til at den nok overlever endda. Ingen lingvister har nemlig foreslået en afskaffelse af al sproglig normering, og de må derfor tro på at den har en eller anden værdi ¹⁾.

Formålet med denne artikel er at give en analyse og karakteristik af den officielle sprognormering, således som den først og fremmest kendes fra Dansk Sprognævns rådgivningspraksis og fra forskellige lære- og håndbøger ²⁾. I forbindelse hermed vil jeg diskutere berettigelsen af denne form for normering.

Normering

Et sprogsamfund som det danske omfatter adskillige subnormer: dialekter, sociolekter, kronolekter og idiolekter, som alle er dansk sprog, men varieteter heraf som er korrelerede med geografiske, sociale, generationsmæssige eller individuelle forhold.

En af disse varieteter kaldes rigssprogsnormen (herefter forkortet RSN). Ser man på RSN fra et rent systemlingvistisk synspunkt, er der intet der giver RSN en særstilling blandt det danske sprogs subnormer. Derimod har RSN en afgjort særstilling i pragmatisk eller kommunikationsteknisk henseende, for RSN er administrationens, mediernes og hele den skriftlige kommunikations sprog. RSNs udtale er grundlaget for den danske ortografi ³⁾, og RSNs fonetik, stavning, ordforråd, morfologi og syntaks er kodificeret gennem ordbøger og grammatikker, og disse bøger kaldes slet og ret danske ordbøger, grammatikker osv.

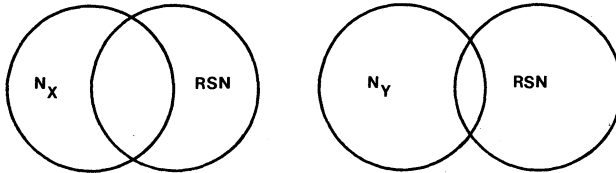

Nogle danskere taler og skriver RSN fordi de har den som modersmål. Andre bruger eller prøver at lære RSN som en art fremmedsprog, enten frivilligt eller fordi de tvinges til det af omgivelsernes sanktions-trusler.

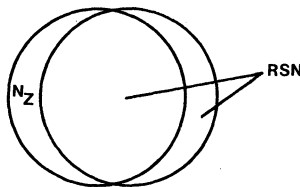
Al officiel sprognormering i Danmark er vejledning i RSNs beskafenhed. Der er intet i vejen for at man kunne normere mht. dialekten vestjysk eller sociolekten hellerupsk, men i praksis er normering altså anvisning på hvad der falder inden for eller uden for RSN.

Da de forskellige danske subnormer er særtilfælde af dansk sprog og folk med forskellig normbeherskelse gennemgående kan kommunikere sprogligt, er der intet overraskende i at alle subnormerne har mere

eller mindre til fælles med RSN; det har selv fremmede nationalsprog som engelsk og tysk:

Men at lære englændere dansk (dvs. RSN) eller træne vestjyder i at bruge RSN, er ikke normering, det er sprogundervisning - hvori der naturligvis indgår normering. I den typiske normeringssituation drejer det sig om udlændinge eller, især, dialekt- eller sociolekttalende der næsten helt behersker RSN, og overlapningen mellem det sprog og der skal korrigeres og RSN er meget stor:

Målet med normeringen er at eliminere eller i det mindste reducere mængdedifferencen N_Z .

I praksis former normeringen sig derfor som variantrestriktion: blandt et antal konkurrerende varianter i en idiolekt (eller en subnorm) udpeges den eller de der falder inden for RSN.

Der forekommer to typiske situationer.

(1) De varianter der vurderes er faktisk konkurrerende i den forstand at de forekommer side om side i sprogudøvelse der er, ønsker at være eller prætenderer at være RSN, fx diametral/diamentral, ka'renstad/karenstad, fordi/fordi at, hvem der.../hvem som...

(2) Det drejer sig om at indføre et nyt ord i RSN; der eksisterer altså ikke faktisk konkurrerende varianter, men normeringens bestræbelse er at hindre at der opstår konkurrerende varianter. Som eksempel kan bruges overvejelserne i Dansk Sprognævn om gengivelsen af det engelske recycling. Følgende varianter blev overvejet: genindvinding, genudvinding, genanvendelse, genbrug, ombrug, recyklering, recirkulering.⁴⁾

Norminstansen konstruerer altså et antal tænkelige varianter og udvælger heraf den eller dem der ønskes optaget i RSN.

I det følgende bruger jeg termen normering udelukkende om regulering af en sprogbrug der i forvejen ligger meget tæt på RSN, med det formål at sikre at de producerede tekster, skriftlige og mundtlige, er i overensstemmelse med RSN.

Normering, forstået som formulering og indøvelse af eksplicite sproglige regler, spiller og har også tidligere spillet en meget beskeden rolle for RSNs dannelse. RSN er først og fremmest blevet til "af sig selv". Normative grammatikker og ordbøger skaber ikke RSN, men registrerer - og konserverer - en normdannelse som allerede har fundet sted. Diskussionen om de konkurrerende varianter viser at normen eksisterer, men har næppe stor betydning for normens dannelse.

Varianterne

(1) Selv om RSN tilstræber fasthed og stabilitet, tillades visse varianter, fx.

milieu/miljø
 gabede/gabte
 (det) ny/nye (hus)
 gad vidst/gad vide
 det hus som du så/det hus - du så
 begge drenge/begge drengene
 hvad x angår/hvad angår x
 jeg fik lappet min cykel/jeg fik min cykel lappet

I mange andre tilfælde hvor der forekommer konkurrerende varianter, er kun den ene tilladt, og det vil sige at den anden falder uden for RSN:

parentes/*parantes
 'tombola/*tom'bola
 fór/*farede
 gymnasium/*gymnasie
 gøre nar af/*ad én
 i sommer/*i sommers
 efter at vi var kommet/*efter vi var kommet
 før vi kommer/*før at vi kommer

Ikke-autoriserede varianter kaldes fejl. Uofficielt findes der en vis

rangforordning af fejlene.

De alvorligste fejl er dem der kun kendes fra sociolekttalende og -skrivende: stavemåden parantes, trykfordelingen 'karenstid, ligge brugt transitivt, relativsætninger med indledningen som der.... Mindre alvorlige er fejl som begås af sprogbrugere med dialektal baggrund: udtalen af byer uden stød, gå i møde med for RSN gå i møde, derfor ikke i betydningen 'selv tak'. Fejl der kendes fra i øvrigt RSN-talende og -skrivende er næsten ikke for fejl at regne: stavemåder som nivo og penalhus, infinitiv uden at efter behøve, hvem som... for hvem der... Fejlens graduering fremgår fx af det antal røde streger lærere bruger når de retter skriftlige arbejder, og af det ordvalg Dansk Sprognævn bruger i sine bedømmelser af dem ⁵⁾.

(2) De uønskede varianter benævnes som omtalt fejl. Dette ord er i dansk dobbelttydigt, idet det både dækker begrebet error og begrebet mistake ⁶⁾.

En error er karakteristisk ved at være systematisk og produktiv. Hvis en dansk skoleelev skriver karfe er det en error. Den beror på at eleven i sit talesprog har forlængelse af den trykstærke vokal: [ka·fə]. Et langt [a·] kan i ortografien skrives som a efterfulgt af enkelt konsonant: skrabe, eller som a efterfulgt af et r: skarpe [sga·bə]. I eksemplet karfe har eleven valgt en konsekvent skrivemåde, der blot ikke er autoriseret af Retskrivningsordbogen, og det er sandsynligt at samme fejl jævnlig vil optræde under tilsvarende betingelser i andre ord, og alle elever med samme forudsætninger vil være tilbøjelige til at begå samme errors: bakke→barke, samme→sarme, skaffe→skarfe osv. En error viser således at sprogbrugeren arbejder efter et system, men at han ikke behersker det fuldt ud endnu, fx ved at kende dets restriktioner og undtagelser.

Hvilken af to varianter der kaldes error, beror naturligvis udelukkende på hvad der er mål - og hvad der er udgangssproget i sammenligningen. Når RSN er målsproget (L₂, target language), bliver de varianter der afviger fra RSN at regne for errors.

Hvis en elev staver signal som sidenæder foreligger der efter al sandsynlighed en mistake. Denne fejltype er usystematisk, og den er uproduktiv i den forstand at flere personer kun rent tilfældigt begår samme mistake - det er endog sandsynligt at samme person ikke flere

gange begår samme mistake. Årsagen til mistakes er at eleven ikke kender systemet overhovedet, at han på grund af træthed eller distraktion midlertidigt fungerer dårligt, eller på grund af sin intellektuelle udrustning i det hele taget har læse- og skrivevanskeligheder. Mistakes forekommer overalt og hos alle, men naturligvis med vidt forskellig tæthed.

I et dagligt normeringsarbejde som det en lærer udfører, møder han både errors og mistakes. I håndbogsmateriale og i Dansk Sprog-nævns offentliggjorte rådgivning er det kun errors der behandles. Dels kan de forekommende mistakes ikke sammenfattes til typer, dels kan mistakes kun afhjælpes ved træning, og træningen kan ikke støttes med generaliserende regler.

Normeringslitteraturen handler altså kun om produktive og kreative fejl.

(3) Der er to hovedårsager til at fejl, dvs. errors, opstår.

(a) Fejlen kan opstå ved interferens mellem RSN og en anden norm. Stavemåden kager for kære opstår når skriveren i sin (nykøbenhavnske) udtale har sammenfald mellem de ord der i RSN udtales hhv. [ka·ɔ] (kager) og [kæ·ɔ] (kære) i udtalen [kæ·ɔ] ⁷⁾.

(b) Langt det almindeligste er det imidlertid at fejlene skyldes nydannelse ved analogisering eller retouche af skæve mønstre i RSN. Når mod, iver, flid som konkurrerende varianter får modighed, ivrighed og flittighed er grunden at der kun er ganske få adjektiver der er afledt af substantiver, mens det omvendte er ganske almindeligt. Hvis modig-hed etc. afløste mod etc. ville RSN altså blive mere konsekvent i sin orddannelse ⁸⁾.

(4) De konkurrerende varianter er som hovedregel kommunikationsækvivalente, dvs. synonyme og lige entydige og "logiske". I de tilfælde hvor dette ikke er tilfældet, er det i reglen de fejlagtige varianter, dvs. dem der ikke er anerkendt i RSN, der er mest konsekvente og regelmæssige i systematisk henseende. De er jo netop opstået som udjævninger af usymmetriske eller hullede systemer ⁹⁾. At beherske RSN vil derfor i mange tilfælde sige at kunne huske og bruge varianter der er uregelmæssige og usystematiske. Man skal fx huske at lyden æ i ét tilfælde skal skrives som bogstavkombinationen ej, nemlig i vejr. Man skal huske at en bisætning kan indledes med efter at og med før, men ikke med efter og med før at ¹⁰⁾.

Reglerne

De regler der opstilles for RSN eller de instruktioner der gives til folk, fx elever, der forsøger at overholde RSN, har altså ikke til formål at afskære varianter der hindrer eller hæmmer forståeligheden (se Ulf Telemans artikel i denne bog). Det drejer sig om konstituerende regler ¹¹⁾, dvs. regler hvis overholdelse definerer eller ligefrem skaber RSN. En variant som generes efter en konstituerende RSN-regel, karakteriseres sædvanligvis som rigtig eller korrekt, mens en konkurrerende variant der ikke kan genereres efter en sådan regel, betegnes som forkert, u-korrekt eller som en fejl.

Man kan tænke sig en kontekst hvor følgende sætning er flertydig:

hesten er hurtig

Sætningen kan både være generisk, altså handle om hele arten hest, eller den kan være specifik, altså handle om én individuel hest. Hvis sprogbrugeren mener sætningen generisk, må man anbefale ham i stedet at sige heste er hurtige; og mener han den specifikt, må man tilråde denne hest er hurtig el. lign.

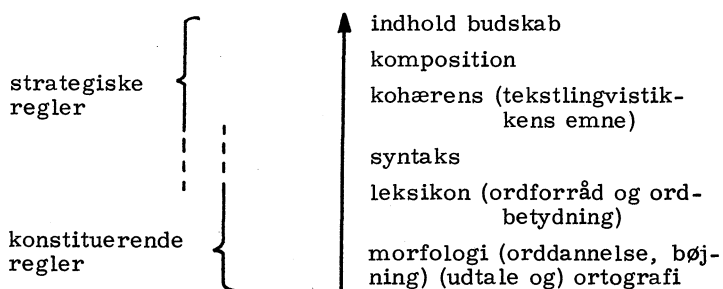
Men sætningen hesten er hurtig er ikke forkert, det er ikke en fejl, for konstruktionen falder klart inden for RSN både i generisk og specifik betydning. Den terminologi man må bruge her, er hensigtsmæssig/uhensigtsmæssig, klar/uklar, entydig/flertydig osv. Her drejer det sig nemlig ikke om overholdelse af konstituerende, men af strategiske (regulerende) regler, dvs. regler der tilsigter sådanne formål, fx kommunikationsadækvans, som ikke blot er konstitueringen af en norm.

Den adfærd en konstituerende regel foreskriver, er vilkårlig i den forstand at der lige så godt kunne være foreskrevet en anden adfærd med samme funktion, nemlig at vise at en regel overholdes: vær og farede kunne have været de korrekte former og vejr og fór fejl. Karakteristikken rigtig/forkert osv. angiver om en formel regel er overholdt. Reglen er et mål.

Den adfærd en strategisk (regulerende) regel foreskriver, er ikke vilkårlig, idet den har et formål som ligger uden for overholdelsen af reglen, fx entydighed. Entydighed kan opnås på flere måder, efter flere regler, men ikke på hvilken som helst måde. Karakteristikken hensigtsmæssig/uhensigtsmæssig osv. peger netop på det mål med adfærden som ligger ud over selve reglen. Reglen er et middel.

Der er intet i selve reglen eller dens "stof" der på forhånd bestemmer den til at blive enten konstituerende eller strategisk. Det er sandsynligt at mange konstituerende regler er begyndt som strategiske. Man kan fx tænke sig at en lærer konstaterer at hans elever er tilbøjelige til at overføre talesprogets brug af og til skriftsproget, således at de meget tit indleder sætninger med og. Da skriftsproget jo ikke råder over samme midler til markering af kohærens og informationsstruktur som talesproget, kan den hyppige og uvarierede brug af og som sætningsindleder have gjort teksterne uklare i deres opbygning, og læreren kan da have formuleret den strategiske regel, dvs. det gode råd, at og efter punktum i skriftsproget bør begrænses stærkt, evt. helt undgås. Denne pædagogiske regel udelukker ikke at rutinerede og sikre skribenter kan bruge og efter punktum. - Når og efter punktum så efterhånden opfattes som et klart brud på (en noget snæver) RSN, uanset om konstruktionen lingvistisk set er berettiget eller ej, er reglen blevet konstituerende.

De regler der konstituerer den officielle norm i modsætning til andre normer er ikke i anvendelse på alle niveauer af sproget. Der er præcise og stærkt restringerende regler for udtale og stavning, noget svagere og langt færre RSN-regler for grammatikken, og vel egentlig slet ingen for hele teksters opbygning og indhold. De sproglige niveauer kan stilles op således:

Pilen går fra de mindste til de større sproglige enheder; fra det mest til det mindst sprogspecifikke (reglerne for fonetik og morfologi er forskellige for fx dansk og engelsk, reglerne for tekstopbygning er det næppe); fra det som er fælles for alle genrer og stilarter i et sprog til de helheder som bærer de genre- og stilspecifikke træk; fra de mindst til de mest betydningsbærende helheder.

Over de nederste områder foreligger der udarbejdede normative kataloger: Retskrivningsordbogen, udtaleordbøger ¹²⁾, håndbøger i grammatik og "bedre dansk" osv., som indeholder de konstituerende regler for RSN. Strategiske regler når næppe ned til de nederste niveauer hvor så at sige alt er normeret ¹³⁾. På de lidt højere niveauer fx det leksikalske, kan strategiske regler lejlighedsvis forekomme, som når Dansk Sprognævn oplyser at både gøre tre gange større og tredoble falder inden for RSN (den konstituerende regel), men specielt anbefaler tredoble fordi det er en bekvem, kort udtryksmulighed ¹⁴⁾. Desuden er det altid strategiske regler der er afgørende ved anbefaling af ny terminologi; men i det øjeblik anbefalingen af en variant har fundet sted (genbrug, ikke ombrug) er det sandsynligt at der er opstået en konstituerende RSN-regel, som i øvrigt stadig kan begrundes rationelt, ud fra et hensigtsmæssighedssynspunkt: synonymi er et onde i teknisk terminologi.

De øvre dele er karakteristiske ved at være mindre sprogspecifikke. RSN, regionalmålene og de moderne danske dialekter og sociolekter er i realiteten fælles om det meste af syntaksen, og de forskelle der er, er formentlig alle ret overfladenære ¹⁵⁾. Når det drejer sig om kohærens og komposition rækker fællesskabet endnu videre. I praksis kan der være store forskelle, betinget af socio- og dialekt, mht. mistakes og overtrædelse af specielle strategiske regler, fx sådanne som pålægges sprogbrugeren af institutioner som ministerier, skoler eller firmaer. Men systemet er stadig det samme.

Dette fællesskab indebærer en meget ringe risiko for interferens, og nydannelser vil være fælles for hele sprogsamfundet. Derfor opstår der her meget sjældent varianter der er genstand for normativ karakteristik som på de lavere niveauer. Utilfredsstillende variationer på de øvre niveauer kaldes ikke ukorrekte eller fejl, men dårlige, uhensigtsmæssige, inadækvate osv. Argumentationen for og imod varianter på de højere niveauer former sig ikke som en henvisning til de RSN-konstituerende regler, men støtter sig på argumenter som éntydighed, økonomi, analogi, der alle er afledt af det almene krav om kommunikationsadækvans ¹⁶⁾.

Naturligvis forekommer der også normering på de øvre niveauer. Censur er et eksempel på indholdsnormering, og visse administrationsgenrer har normering af kohærens og komposition; i den slags sammen-

hænge giver det mening at tale om korrekt eller ukorrekt indhold, og rigtig eller forkert komposition.

Men det er en vigtig pointe at vi her har med en normering at gøre som ikke udøves af lingvistisk baserede institutioner som sprognævn. Varianter på de øvre områder er vel aldrig synonyme således som varierende stavemåder eller allomorfe rødder og endelser kan være det. En anbefaling af en "høj" variant på andres bekostning er derfor ingen almindelig sproglig normering, men et indgreb i ytringsfriheden.

Af dette ser man at det meste af den sproglige normgivning der finder sted i skolen (og som er beskrevet i andre artikler i denne bog), ligger uden for den officielle sprognormerings område.

Normens funktion og berettigelse

Den officielle normering tjener altså til standardisering af de nedre sproglige niveauer, hvorved der konstitueres en RSN. Normeringens formål er at hæmme kreativitet og initiativ på de niveauer hvor kreativitet normalt opleves som støj, dvs. irrelevant information. I en normal meddelelsessituation vil det vigtigste i en skriftlig eller en mundtlig tekst være dens indhold eller budskab. Dens lydige eller grafiske struktur, dens morfologi og syntaks er midlerne til realiseringen af indholdet, og hvis disse midler tiltrækker sig opmærksomhed ved at blive informative, distraheres modtageren i sin afkodning af budskabet.

Det gælder om alle sproglige elementer at deres informationsværdi er omvendt proportional med sandsynligheden for deres forekomst ¹⁷⁾. Elementer hvis forekomstsandsynlighed i givne kontekster er eller nærmer sig 100%, fx konjunktioner, hjælpeverber og visse bøjningselementer, er helt eller næsten informationstomme, mens substantiver, adjektiver og hovedverber afhængigt af genre og stil har en relativt ringe forekomstsandsynlighed og dermed større informationsværdi. Strofe 14 i en folkevis og slutningen i en trivialroman er langt mere forudsigelige og dermed mindre informationsrige end de tilsvarende elementer i andre former for litteratur.

Sproglige elementer på det jeg ovenfor har kaldt de nedre niveauer er under ideelle forhold ikke informative, men derimod bærere af information. Derfor standardiseres udtale, stavning, morfologi og dele af syntaksen, således at der kan oparbejdes en høj grad af forekomstsandsynlighed hos elementerne og dermed meget lav informationsværdi.

Ved morfologi og orddannelse forstår jeg, som man normalt gør, tegnudtryksfænomener. Det er tegnudtrykkene der standardiseres; som nævnt griber den officielle normering aldrig ind i det semantiske. Det er således ikke et normaliseringsspørgsmål om et substantiv skal stå i singularis eller pluralis ¹⁸⁾. Det er derimod et emne for normovervejelserne om singularis skal have udtrykket fx gymnasie eller gymnasium, og om præteritum skal have stærk eller svag form: tav eller tiede. Mht. orddannelse kan det overvejes om den anbefalelsesværdige udtryksform skal være opsigtvækkende eller opsigtvækkende, og også ordforråd og ordbetydningsspørgsmål drejer sig om tegnudtrykkene: falder synonymerne vor og vores begge inden for RSN? er klimaks i RSN synonymt med stigning eller med højdepunkt? Normeringen hverken indfører eller afskaffer semantiske elementer. Den søger kun at hindre tegnudtryk i at blive informationsbærende i sig selv.

Ikke standardiseret udtale, stavning, morfologi og syntaks afgiver forstyrrende information om afsenderens geografiske eller sociale tilhørsforhold, om hans alder eller uddannelse osv. - noget der i de fleste meddelelsessituationer er irrelevant; eller den manglende standardisering besværliggør afkodningen af teksten blot ved ikke at svare til modtagerens forventningsnormer ¹⁹⁾. Normeringen bestyrker det uvæsentlige i dets uvæsentlighed og frigør således modtagerens energi og opmærksomhed til det der er det egentlige i teksten. Og fra afsenderens synspunkt: normeringen fritager afsenderen for overvejelser og spild af intellektuel energi på de nedre niveauer og tillader ham at være kreativ og vise initiativ på det egentlig tekstlige og indholdsmæssige plan ²⁰⁾.

Mens reglerne der formuleres for RSN som vi har set det, er konstituerende og ret vilkårlige fra et systemlingvistisk synspunkt, så kan det altså betragtes som en strategisk adfærdsregel at vælge RSN: den letter kommunikationen inden for et sprogsamfund ved at tilbyde eller påbyde en vis grad af praktisk sprogligt fællesskab. RSN som helhed kan, i modsætning til sine enkeltheder, betragtes som en kommunikationsadækvat foranstaltning. Ideelt set er RSN en hensigtsmæssig standardisering med fordele der svarer til de fordele standardisering har inden for fx maskinindustri og tømmerhandel: råmaterialernes dimensioner og beskaffenhed er kendt på forhånd, og de kan anskaffes og bruges overalt; mængden af råmaterialerne er så stor og de enkelte dele har så små mål at de så at sige ingen grænser sætter for udformningen

af de konstruktioner de skal bruges til.

Den dæmoniserede norm

Denne beskrivelse af normen og dens funktion er unægtelig noget idealiserende. Det er en gammel erkendelse at RSN for en stor del er en sociolekt. Ganske naturligt har den herskende klasses sprog konsolideret sig som RSN, nemlig forvaltningens, skolens og litteraturens sprogvarietet. Beherskelsen af RSN blev den selvfølgelige betingelse for adgangen til forvaltning, uddannelse og litteratur, og denne adgang er lettest for de i forvejen socialt privilegerede, fordi de tit har RSN som modersmål. RSNs shibbolet er med til at opretholde sociale skel og social kontrol.

Der er sket det at RSN har dæmoniseret sig, har fået et formål i sig selv, nemlig at signalere et tilhørsforhold til bestemte kredse eller sociale lag. Ideen om RSN som et fællesskabets sprog forrådes når RSN tværtimod fungerer som adskillelsens og splittelsens symbol og instrument.

I den rådgivning og vejledning der foreligger i Dansk Sprognævns skrifter og i lære- og håndbøger er det helt åbenbart RSN der er grundlaget, men dette fremgår sjældent eksplicit. Normalt er vejledningen baseret på en karakteristisk argumentation som bygger på gamle traditioner: man anbefaler RSN-varianter ved hjælp af argumenter som éntydydighed, "logik", analogi osv., og giver det således udseende af at det drejer sig om strategiske regler, regler der tilsigter kommunikationsadækvans i enkeltheder. Teknikken kan, tilsigtet eller ej, virke direkte demagogisk når RSN-varianter automatisk betegnes som "korrekte" eller "rigtige", mens socio- og dialektale varianter betegnes som "ukorrekte" eller "fejl" ²¹⁾.

Dansk Sprognævn føler uden tvivl både den naturalistiske og den sociolingvistiske hæmning i sin forvaltning af RSN, men synes i realiteten at have tilsløret problemet, også for sig selv, i stedet for at løse det.

Rådgivernes ubeslutsomhed afspejles tydeligt i den offentlige diskussion og debat om sproglige spørgsmål, som man kender den fx fra dagspressen. Der argumenteres systematisk for RSNs detaljer, det man kalder det rigtige eller korrekte, ved hjælp af strategiske argumenter ²²⁾. Folk der behersker RSN kommer herved til at fremstå som dem der lader sig lede af fornuft, klarhed og konsekvens, mens det i realiteten of-

test er folk der netop annullerer fornuft, klarhed og konsekvens for at kunne overholde en formel etikette.

Konventionerne i dansk sprogrådgivning og -debat hindrer at man kommer til at tale om det det egentlig burde dreje sig om: RSN ikke som en samling diskriminerende sproglige detaljer, men som en fornuftig og praktisk foranstaltning ²³⁾.

Konklusion

En standardisering af den type som RSN repræsenterer, er i princippet en meget stor fordel for det danske sprogsamfund; bl.a. er den en forudsætning for ortografien og for alfabetisering af enhver art, og den letter som vist ovenfor arbejdet både for læsende og skrivende. Så at sige alle danske behersker RSN passivt, og en meget stor del af befolkningen taler og skriver RSN helt eller næsten korrekt. Behovet for rådgivning og vejledning mht. RSN er som man ser det af lærebøger og sprognævnspraksis, meget beskedent. Det er nogle relativt få problemer der dukker op igen og igen. Imidlertid ville det være forkert heraf at slutte at man kunne undvære rådgivningsarbejdet, for stabiliteten og udbredelsen af RSN skyldes formentlig normeringen.

RSNs ulemper er også åbenbare. Den favoriserer bestemte geografiske og sociale befolkningsgrupper. Kritikken af RSNs enkeltheder bærer dog præg af at RSN næsten udelukkende sammenlignes med moderne lavkøbenhavnsk. Ved denne sammenligning springer en række RSN-varianter i øjnene som Københavnsegnens elever og pædagoger kan have svært ved at tilegne sig. Tænker man imidlertid på RSN som en fælles standard for hele riget - inklusive Grønland og Færøerne - kommer københavnskens problemer til at tage sig noget mindre vigtige ud, og det er et spørgsmål om det lader sig gøre at finde nogen mere egnet fællesnorm end den hidtidige RSN. Hverken vestjysk, bornholmsk eller københavnsk synes umiddelbart egnede.

Naturligvis skyldes det fra et sprogligt synspunkt historiske tilfældigheder at RSN netop blev baseret på en bydialekt på den sjællandske østkyst, men det er en kendsgerning at vor nuværende RSN har adskillige århundreders tradition og er hovedgrundlaget for skriftsproget. Det er altså den varietet af dansk som de fleste kender til, og det stiller den stærkt hvad enten det er retfærdigt eller ej.

De normgivende instanser, først og fremmest Dansk Sprognævn og

skolen, bør gøre sig klart at de arbejder ud fra en norm, og de bør overveje hvorfor de gør det og om de fortsat skal gøre det, altså besinde sig på RSNs berettigelse. - En evt. accept af RSN i princippet indebærer intet om hvilken pædagogisk praksis der er den bedste; det er fx ikke sikkert at RSN skal indføres straks som de yngste elevers skolesprog, og der kan formentlig være stor forskel på hvilken grad af normbeher-skelse der i de enkelte tilfælde skal tilstræbes.

Beslutter de sig til fortsat at basere deres vejledning på RSN, bør de overveje dennes beskaffenhed. Når normens eksistensberettigelse beror på dens stabilitet, er det ligetil at den vil tendere mod en naturlig konservatisme (det etymologiske eller klassiske princip); ét særmålsnovationer har ikke uden videre krav på anerkendelse i RSN når man ser rent praktisk og kommunikationsteknisk på det. Men principiel konservatisme kan heller ikke være løsningen hvis alle eller de fleste særmål er enige om en novation.

De normgivende instanser bør lægge deres arbejdsgrundlag klart frem i selve rådgivningen så de demagogiske formuleringer undgås. De bør stå ved og argumentere for at de foretager en i virkeligheden meget skånsom normering. For sprogbrugerne betyder dette at det bliver en rationel og forsvarlig adfærd at benytte RSN, samtidig med at de vil kunne se med forståelse og tolerance på dem der ikke behersker den.

Noter

1. Se fx Teleman 1978 p. 88 ff. og Bjerrum Nielsen 1979.
2. Fx Nyt fra Sprognævnet, Dansk Sprognævns Årsberetninger, Oxenvad 1962, Rehling 1948.
3. Historisk forholder det sig sådan at RSN-udtalen (med nogle få undtagelser, fx hj- og hv- i forlyd) har bestemt ortografien, og - langt sjældnere - at ortografien har påvirket RSN-udtalen, se Brink & Lund 1975 § 135.
4. Dansk Sprognævns Årsberetning 1974/75 p. 15; tilsvarende om joule: Nyt fra Sprognævnet nr. 18 p. 1-3.
5. Se om nivo Dansk Sprognævns Årsberetning 1973/74 p. 15; om hvem der/som Nyt fra Sprognævnet p. 5; om penalhus Dansk Sprognævns Årsberetning 1973/74 p. 15.
6. Corder 1974

7. Se Brink&Lund 1975 § 23.
8. Se Mål&Mæle 2. årgang 1975 nr. 2 p. 4.
9. Dette er påvist mange steder i litteraturen, se fx Hansen 1973.
10. Se Nyt fra Sprognævnet nr. 14 p. 1-4.
11. Searle 1969 p. 33-41; Willig o.a. 1971 p. 30-32.
12. RSN-udtalen har en betydelig variationsbredde sammenlignet med ortografien. Genstand for normering er fx a-nuancer, visse assimilationsfænomener (hångkantslag, Stramboulevarden), stødvariationer: skal der stød i kvælerslange og tyrkisk? - og trykvariationer: hvor ligger trykket i tombola og forudsætning? Men der normeres ikke mht. intonation, klusilers aspirationsgrad, udtale af vokalisk og konsonantisk r osv. RSN tillader som hovedregel at man overfører sine fonetiske vaner fra sin dialekt. - Normering mht. varianter som cykel/cikel, diametral/diamentral, dupere/dy-pere, kømand/købmand, tiede/tav angår ikke udtalen, men derimod allomorfe tegnudtryk.
13. Om forskellen mellem grammatisk komma, der følger konstituerende, og pausekomma, der følger strategiske regler, se Hansen & Haas 1976 p. 24-25.
14. Dansk Sprognævns årsb. 1970-71 p. 25.
15. Et meget markant dialekttræk er vestjyst foranstillet over for østdansk suffigeret bestemt artikel; men det drejer sig klart om to forskellige overfladerealisationer af samme semantiske kategori, nemlig bekendthed. Den karakteristiske jyske genusbrug, hvor den morfologiske modsætning fælleskøn : neutrum manifesterer den semantiske modsætning. +tællelig : -tællelig, markerer heller ingen forskel i den semantiske struktur mellem jysk og RSN: begge steder findes kategorien ⁺COUNT, men dens overfladerealisationer er delvis forskellige.
16. Se Jacobsen 1979.
17. Shannon&Weaver 1949; O.Togebly 1971 p. 37 ff.
18. Valget mellem sing. og plur. kan kun blive et normeringsspørgsmål hvis den semantiske modsætning er suspenderet. Det forekommer i kongruenskonstruktioner: vi er sikre/sikker på at ... (Dansk Sprognævns årsb. 1962-63 p. 27).
19. Abraham 1971.
20. Dette kan naturligvis have den omvendte pædagogiske ulempe at

man ved undervisning i normbeherskelse tit skal bremse eleverne på de nedre niveauer og derved kommer til at hæmme dem i det væsentligere.

21. Se Hansen 1979, der indeholder en kritisk karakteristik af Dansk Sprognævns argumentation.
22. Hansen 1975, Polenz 1973.
23. Jeg takker Allan Karker og Mogens Løj der har gennemlæst mit manuskript og givet mig mange gode ideer til forbedringer. Jeg har også haft glæde af at kunne benytte Peter Stray Jørgensens specialafhandling "Dansk Sprognævns Rådgivning" 1977.

Summary

STANDARD DANISH

Paper presented by Erik Hansen

The aim of the paper is to analyse and characterize the official standardization of Modern Danish carried out by such institutions as the Danish Language Commission (Dansk Sprognævn), the public educational system, dictionaries and handbooks of linguistic correctness, and, indirectly, by the press and the publishing firms.

The practical purpose of the efforts towards standardization is to eliminate certain variants that appear in spoken and written Danish. The language, the grammar of which generates only the admitted variants, is referred to as Standard Danish (rigssprogsnormen, RSN).

Linguistic variants can only be made the objects of normative evaluation if they are synonymous. Standardization therefore deals exclusively with non-semantic phenomena in language, such as orthography (and, to some extent, pronunciation), morphology, word formation, vocabulary and certain areas of syntax. Features that have to do with textual cohesion, composition and the very message of the text are never subjected to official standardization in Denmark.

Linguistic standardization reduces minor disturbances caused by, for example, individual spelling or deviating morphology, and this provides a means of creating and preserving a practical common language for social communication.

Standard Danish is to some degree a sociolect, insofar as it is the mother tongue of the ruling classes in society. Standardizing institutions and individuals therefore only reluctantly admit that they are basing their advice on a linguistic norm. They rather support their argumentation with claims of technical appropriateness, such as unambiguity, analogy, etymology etc.

Standard Danish is, however, no exclusive language spoken only by a small restricted group of the Danish population, and no other variety of Modern Danish is so widely recognized throughout the regions to be suitable as a language to be spoken and understood in every part of the Danish State, including Greenland and the Faroe Islands.

Standardizing institutions should admit that they are building upon a

linguistic norm, which only affects purely formal features and never censures semantics. To the users of the language they should explain that following the linguistic norm is a rational and justifiable behaviour, and they should encourage them to tolerate people who do not follow the linguistic norm.